

УДК 130.2:78.01

ФІЛОСОФІЯ МУЗИКИ ЯК СВІТОГЛЯДНА ДОМІНАНТА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Олена Карпенко

кандидат філософських наук,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості
м. Слов'янськ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0540-7267
helenkarpen@gmail.com

Наталя ДERMельова

старший викладач кафедри музики і хореографії
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна
ORCID ID 0000-0001-8368-533X
natadermeleva@gmail.com

Микола Пшеничних

старший викладач кафедри музики і хореографії
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Україна
pshenychnykh@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено основоположні аспекти формування світоглядного базису майбутніх учителів музики в процесі фахової підготовки. Розглянуто інструментарій музичного мистецтва під час формування смисложиттєвих принципів особистості в умовах сьогодення. Досліджено семантичний простір філософії музики як потенціалії духовного самовизначення особистості. З'ясовано, що одним із пріоритетних напрямів викладання музичного мистецтва є інтеграційний аспект, що потребує комплексного підходу до подання матеріалу, усвідомлення глибинних міждисциплінарних зв'язків, встановлення соціокультурного діалогу потребує наявності педагогічної майстерності, широкого спектра знань у різних галузях гуманітаристики, розуміння ціннісних стратегій розвитку сучасного мистецтва.

Ключові слова: філософія музики; світоглядна домінанта; учитель музики; духовна особистість; ціннісні орієнтири.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку мистецької освіти затребуваною є актуалізація навчальних дисциплін, що містять світоглядний потенціал. Філософія, культурологія, мистецтвознавство спрямовані на формування ціннісних орієнтирів особистості, філософія музики поєднає ґрунтовність філософського знання з поліверсальністю мистецтва звуків.

Розглядаючи музику як феномен культуротворчості, відкривається широкий простір альтернативних концептів, смислопобудов і смислопокладань, що формує холістичний погляд на буття людини у світі. Сприйняття культурних феноменів у цілісній ціннісній системі забезпечує розуміння становлення різних форм творчої та інтелектуальної діяльності людини в тісному взаємозв'язку та взаємозбагаченні.

Залучення до мистецького життя значно підвищує рівень естетичної культури людини, потужний потенціал філософського осягнення світу в поєднанні з музичною творчістю збагачує внутрішній світ людини, сприяє стабілізації її духовних орієнтирів. Універсалізм філософського знання та феномен музичного становлення – невичерпне джерело натхнення майбутніх учителів музики в освітньому просторі сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання взаємозв'язку філософії та музики знаходить висвітлення, починаючи з давніх часів, у творах Піфагора, Платона, Арістотеля, у німецькій ірраціональній філософії: у розмислах А. Шопенгауера, Ф Ніцше, у доробках представника Франкфуртської школи Теодора Адорно та інших.

Філософсько-музична проблематика розкривається в дослідженнях сучасних українських науковців: А. Комісаренка, О. Козаренка, Г. Аляєва, В. Огорокова, Ю. Шабанової, В. Лімонченко, І. Крицької, О. Гоменюк, О. Гомілко. Науковці приділяють увагу як суто філософським, так і музикологічним та педагогічним аспектам гуманітаристики.

Філософські дослідження наших сучасників щодо музичного мистецтва вирізняються досить широким діапазоном: у розвідках Г. Коломієць висвітлено проблему цінності музики та способи взаємодії людини зі світом за допомогою мистецтва звуків; В. Суханцева досліджує сутність музики як світу людини та способу світопізнання; В. Холопова здійснює аналіз музики як виду мистецтва; Л. Тарапата-Більченко розглядає застосування аксіологічних вимірів щодо музичних концепцій; О. Гомілко репрезентує філософію музики як нову філософську дисципліну.

Формулювання цілей статті. Метою публікації є обґрунтування домінантних позицій філософського знання в процесі формування світоглядної платформи майбутніх учителів музики.

Результати дослідження. Музика завжди складала для філософської рефлексії своєрідну загадку, що змушувала філософів шукати нетривіальних концептуальних рішень щодо осмислення сутності музики. Мабуть, жоден із видатних філософів не встояв від спокуси зробити музику предметом філософського висловлювання. Усе розмаїття проблем, сюжетів, тем і питань,

поставлених філософами до музики, характеризувалося як об'єкт теоретичного аналізу та обговорення, аргументованого обґрунтування та раціональних доказів. Так само й результати філософського осмислення музичного мистецтва завжди претендували на те, щоб бути обґрунтованими твердженнями, теоретично доведеними, логічно необхідними та загальнозначущими, майже універсальними істинами. Навіть найірраціональніша філософська концепція музики як стихії обґрунтовує власні тези цілком раціонально. Але й посеред породжених сучасною наукою дисциплін філософія утримує певну автономію, залишаючись відкритою для впливу смислів ненаукового характеру – ідеологій, цінностей, суб'єктивних схильностей. Ця відкритість робить філософський твір своєрідним документом епохи, де творчий дух віднаходить перехідний тип власного здійснення між мистецтвом літератури та науковим дослідом.

Екстраполяція філософії музики в площину музично-педагогічної освіти вкрай необхідний і зумовлений сучасними викликами мистецької освіти крок. Ґрунтовність і глибинність філософських знань у поєднанні з векторною спрямованістю на мистецтво звуків створюють світоглядну платформу для майбутніх учителів музики. Розглядаючи музику як феномен в історико-філософському зрізі, культура відкривається як середовище людського буття, що вміщує альтернативні погляди й судження, різноманітні вияви і втілення. Філософія музики є одним із чинників формування ціннісних орієнтирів у молодого покоління. Її потужний інструментарій спрямований на закладення світоглядних позицій людини, самовизначення її як вільної духовної особистості.

Світоглядна домінанта цінності музики розглядається в контексті сучасної філософської антропології, онтології, феноменології, аксіології, семіотики. Головним питанням філософії музики є проблема форм і методів осягнення музичного буття.

Сьогодення потребує філософського осягнення музики, упровадження в суто музикологічні дисципліни філософського складника. Такий підхід суттєво підвищить рівень загальної музичної культури студентів – майбутніх викладачів, котрі нестимуть свої ідеї учням, розкриють їм шляхи пізнання мистецтва, спонукають до свідомої творчої діяльності. Відомо, що філософування неможливе без трьох важливих компонентів: подиву, сумніву та рефлексії, музикування та слухання музики також потребують мисленневих та творчих зусиль. Отже, важливим і затребуваним суспільством є формування нової парадигми гуманітарного знання, що базується на прагматичному повороті у філософії та музикології. Людина як жива істота перебуває в єдності зі світом, який вона пізнає, перетворює й чує. Здатність вслуховуватись у буття,

пригадувати його й чути (Ф. Ніцше, М. Гайдеггер) є фундаментальною ознакою буття людини. Проте наближення до музичного всесвіту, пізнання його глибин уможлиблюється лише ціною відмови від антропоцентризму.

Ключові засади філософсько-музичного контенту ґрунтуються на міждисциплінарних зв'язках: музикологія, філософія, соціологія, культурологія, психологія, педагогіка. Осягнення ціннісної константи музики виявляється можливим на основі філософської думки, позаяк музика являє собою унікальне явище, яке потребує філософського пояснення її сутності та існування. Філософія музики обіймає такі сфери, як музика й духовний світ людини, природа музики, особливості музичного змісту й форми, спосіб існування музичного твору тощо. Музика являє собою можливість існування у світі й дарує «буття в істині» (М. Гайдеггер).

Дві фундаментальні форми культуротворчості – музика й філософія протягом тривалого часу утворювали дивовижні форми співіснування, зрощення концептуального філософування з емоційною плінністю музики. Історія філософії покликана висвітлити музикознавцю та музиканту картину становлення цих двох значущих форм інтелектуальної та духовної творчості людини. Філософський дискурс щодо музики охоплює широкий спектр поглядів і концепцій, починаючи від цивілізацій Давнього Сходу й закінчуючи сучасними дослідженнями в галузі філософії музики.

Пригадаємо Піфагорову «Гармонію сфер», що поєднує будову Всесвіту й музичні інтервали, формуючи звукову співвідносність, створюючи ізоморфний резонанс. Гармонія Всесвіту згущується в число, яке допомагає вирізнити з нескінченного граничне, з ірраціонального – раціональне. Завдяки плінності музики та її становленні в часі – вона є посередником виявлення з числа сутності чи світової гармонії.

У філософії німецького мислителя Артура Шопенгауера музика посідає привілейоване місце, вона є духовним початком, утіленням Світової волі. Метафізична музика франкфуртського філософа володіє універсальною мовою та має тотальне значення для людини, являючи загальнозрозумілі істини.

Мисленнєвий простір філософії Фрідріха Ніцше вміщує погляди на музику як ірраціональне, метафізичне явище, а не вид мистецтва. Для німецького мислителя музична реальність існує поза світом та являє собою «осереддя буття» (Мартін Гайдеггер), сповнене сокровеного. Дух музики панує в недосяжних просторах чистої до-буттєвості.

Відомий мислитель Олексій Лосєв прагнув поєднати філософію, математику, музику, чисту думку й абсолютну музику: «Той, хто не любить італійської колоратури, ніколи не зрозуміє діалектики Гегеля. І там, і там

примхлива гра відтінків, найтонших переходів, нанизування та розсипи звуків живого голосу та живої думки» (Лосєв, 1991). Буття в музиці – це єдність свідомого й несвідомого, пізнавального й предметного. Це вічне Прагнення, зосереджене в Часі, що стискається та розширюється, він не є формою, він – саме Буття, вічно Мінливе та Плинне. Філософія музики Олексія Лосєва гармонійно поєднує художню творчість і сферу чистої думки. У своїх дослідженнях мислитель розробляє питання онтологічного фундаменту музики, надає теорії музики філософського наповнення, наголошує на трансцендентній сутності музики, постулює музику як мистецтво втіленого числа в часі.

Постструктуралістський дискурс Клода Леві-Строса знаходить відгук у творчості композитора Володимира Мартинова, який створює музичні «бріколажи» і розмірковує про нівелювання цеху композиторів і повернення звукові метафізичного наповнення.

Філософські референції музикознавців щодо музичного буття насичують розуміння музики новими сенсами. Видатний музикознавець Б. Асаф'єв наполягав на поєднанні філософського та мистецтвознавчого підходів у процесі пізнання музики. Український музикознавець, композитор Б. Яворський волів «не вчити, а навчити мислити». Відомий педагог і піаніст Г. Нейгауз наголошував на тому, що кожен композитор – це мислитель, акцентував увагу на мисленнєвій активності виконавця. Німецький філософ і композитор Теодор Адорно збагатив музикологію філософською глибинністю, репрезентував новий погляд на музичне мистецтво як «код соціального», сфокусував увагу на досвіді свободи, який дарує людині музика, розробив класифікацію типів слухачів, ґрунтуючись на «структурному слуханні».

Методично-музична підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва повинна включати питання онтології, феноменології та соціології музики. Методологічним базисом курсу є міждисциплінарний та холистичний підхід. Викладання методики музики передбачає апелювання як до суто гуманітарного знання, так і до філософського та природознавчого. Розуміння онтологічних основ музики складно уявити без звернення до сучасних фізичних теорій, зокрема, теорії струн. Музична феноменологія спрямовує до фізіології та психології. Обов'язковим є звернення до вчення Е. Гуссерля та ідей М. Мерло-Понті. Соціологічний аспект музичного буття розкривають розвідки Т. Адорно та В. Мартинова.

Так, представник Київського авангарду український композитор-мінімаліст В. Сильвестров наголошує на творенні музики через пригадування та повторювання та називає свій стиль «мета-музикою», тобто метафоричною, а ось А. Шнітке називає її «музикою космічної простоти», навіть Теодора Адорно не

залишили байдужим «музичні метафори» В. Сильвестрова. Сам автор вбачає в музиці живу стихію, котра потребує від композитора відповідного живого, чистого й безкорисного поривання. Про свої «Багателі» В. Сильвестров говорить так: «Багателі – це немовбито платонові ідеї, те, що існувало завжди, над часом. Кожна епоха відкриває в них своє, але спирається на ці ідеї» (Сильвестров, 2011). Композитор упевнений, що музика народжується з тиші, виходить із п'ятми, із суцільної темряви й, тільки трансформуючись у музичну форму, стає числом і світлом.

Викладаючи методику музики слід звернути увагу на визначення поняття «музика» у значенні організованого в часі звуку й висвітлити темпоральні особливості мистецтва звуків. Доцільно розглянути структуру звуку, що дозволить глибше зрозуміти музичний феномен, а також зосередитись на понятті «звук» та його глибинних онтологічних витоках. Необхідно довести фундаментальну вкоріненість феномену музики в буття людини та акцентувати на індивідуальності та унікальності сприйняття музики. Важливо виявити процес конвертування онтологічної універсальності музики в особливу форму її сприйняття, тобто вийти у сферу постметафізичного мислення, у якому значущості набуває унікальне й неповторне.

Зазначимо, що філософія музики охоплює музичне буття яким воно є, яким воно можливе, музичні явища являють собою певні призми, крізь які проступає та вирає різними барвами буття світу й людини. Феномен музики розглядається як одна з можливостей безпосереднього відчуття буття у всій його повноті й насиченості, адже музика, як і буття, «... це те, чого ніколи не було і не буде, але те, що існує зараз, у теперішньому моменті» (Мамардашвілі, 2011).

Новий погляд на викладання музичних дисциплін у сучасних ВНЗ вимагає впровадження інтерактивного формату навчання. Студентів необхідно постійно заохочувати до розмислів та міркувань, до продуктивної аналітичної діяльності та власних творчих реалізацій. Методично-інструктивний арсенал викладача повинен включати додаткові матеріали: аудіо- й відеопродукцію, відвідування концертів, вистав, зустрічі з митцями. Перегляд документальних фільмів та науково-пізнавальних програм відповідної тематики, участь у медіапроектах стане безцінним унікальним досвідом залучення до неповторного музичного всесвіту. Відвідання концертів видатних митців збагатить власний доторк до мистецтва звуків, розкриє невідомі раніше нюанси й техніки.

Вивчення філософії музики забезпечує формування в студентів таких фахових компетенцій:

- здатність аналізувати, оцінювати й інтерпретувати культурні явища різних епох, мистецькі твори різних стилів, жанрів, форм; уміння висловлювати й аргументувати власні судження та позиції;
- здатність продукувати креативні ідеї, обговорювати їх у команді, розробляти алгоритм їх практичного втілення в арт-проекті та ефективно розв'язувати завдання з його реалізації; володіння філософською концепцією, мистецькими знаннями та вміння їх застосовувати під час професійної діяльності; здатність використовувати педагогічний потенціал музичного мистецтва з метою утвердження гуманістичних цінностей;
- здатність провадити дослідницьку діяльність у сфері музикології, усвідомлювати логіку та основні етапи наукової роботи;
- здатність виявляти новітні тенденції та перспективні напрями розвитку музичного мистецтва;
- здатність створювати навчально-методичне забезпечення з мистецьких дисциплін.

Філософія музики конкретизує онтологічні, соціальні та антропологічні виміри філософсько-естетичних понять; висвітлює роль музичного мистецтва в процесі формування та презентації світогляду, експлікує статус та функції мистецтва на сучасному етапі історичного розвитку.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Освітній простір сучасної мистецької освіти потребує глибинного осягнення світу, широкого спектру знань у різних галузях, вільного володіння інструментарієм творчого самовираження та самопізнання. Вітчизняна музично-педагогічна освіта оновлюється та збагачується синкретичними дисциплінами, які спрямовані на розвиток самоактуалізованої особистості, здатної створити творчий осередок і надихнути на мистецькі звершення.

Окреслюючи смисложиттєві орієнтири й загальнолюдські цінності, філософія музики посідає домінуючу позицію в процесі формування світоглядних позицій і орієнтирів майбутніх учителів музики, спонукає їх до осмисленої творчої діяльності, сповненої глибинності філософського знання та темпоральної винятковості музичної стихії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адорно, Т. (2001). *Філософія нової музики*. Москва: Логос.
2. Гомілко, О. (2012). Філософія музики як нова філософська дисципліна: постметафізичні перспективи. *Філософія освіти*, 1–2, 228–237.
3. Гуссерль, Э. (2009). *Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии*. Москва: Академический Проект.
4. Козаренко, О. (2012). Філософія музики як необхідна складова сучасної мистецької освіти. *Вісник Львівського ун-ту*, 11, 3–7.

5. Коломієць, Г. (2009). Про концепцію цінності музики як субстанції і музики як способу ціннісної взаємодії людини зі світом. *Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*, 1, 104–114.
6. Коломієць, Г. (2009). *Ценность музыки: философский аспект*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
7. Лосев, А. (1991). *Философия. Мифология. Культура*. Москва: Политиздат.
8. Мамардашвили, М. (2011). *Сознание и цивилизация*. Санкт-Петербург: Азбука.
9. Сильвестров, В. (2011). *Дочекатися музики*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА.
10. Тарапата-Більченко, Л. (2016). Аксіологічні домінанти філософії музики. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання: збірник наукових праць. Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка*, 1, 12–19.

PHILOSOPHY OF MUSIC AS A WORLDWIDE DOMINANT OF PROFESSIONAL TRAINING OF MUSIC TEACHERS

Olena Karpenko

Candidate of Philosophical Sciences
Deputy Director for Educational Work
Donetsk Regional Palace of Children's and Youth Creativity
Sloviansk, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0540-7267
helenkarpen@gmail.com

Natalia Dermelova

Senior Lecturer of Music and Choreography Department
SHEI "Donbas State Pedagogical University"
Sloviansk, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-8368-533X
natadermeleva@gmail.com

Mykola Pshenichnykh

Senior Lecturer of Music and Choreography Department
SHEI "Donbas State Pedagogical University"
Sloviansk, Ukraine
pshenichnykh@gmail.com

Abstract. The modern educational space is permeated with the latest approaches to the methodology of teaching school subjects. One of the priority areas of teaching music is the integration aspect. Today requires a philosophical understanding of music, the introduction of a purely musicological discipline of the philosophical component. This approach will significantly increase the level of general musical culture of students future teachers, who will carry their ideas to students, reveal to them the ways of learning about art, encourage conscious creative activity. It is known that philosophizing is impossible without three important components: amazement, doubt and reflection, making music and listening to music also require mental and creative effort. Thus, an important and requested society is the formation of a new paradigm of humanities knowledge, based on a pragmatic turn in philosophy and musicology.

The analysis of scientific works of the domestic and foreign is presented in the article. The question of the relationship between philosophy and music has been reproduced since ancient times: in the works of Pythagoras, Plato, Aristotle, in German irrational philosophy: in the reflections of Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, in the selections of the Frankfurt School representative Theodor Adorno. Contemporary philosophical explorations of the art of music are wide. Thus, Halyna Kolomiets considers the value of music as a substance and a way of human value interaction with the world. Valentina Sukhatseva explores the essence of music as a world of man and a way of world cognition. Valentina Kholopova conducts intelligence on music analysis.

The integration of philosophical and musical knowledge, the living perception of music in combination with conscious understanding and metaphysical insights give music a new existence. The application of a holistic approach in the methodological training of future music teachers is designed to overcome the fragmentation and isolation of students' ideas and knowledge in the field of music and encourages awareness of the holistic picture of life, the place of personality in the artistic space.

Key words: philosophy of music; dominant worldview; music teacher; spiritual personality; values.

REFERENCES

1. Adorno, T. (2001). *Philosophy of new music*. Moscow, Russian Federation: Logos.
2. Homilko, O. (2012). Philosophy of music as a new philosophical discipline: post-metaphysical perspectives. *Philosophy of education*, 1–2, 228–237.
3. Husserl, E. (2009). *Ideas for pure phenomenology and phenomenological philosophy*. Moscow, Russian Federation: Akademicheskij Proekt.
4. Kozarenko, O. (2012). Philosophy of music, as it is necessary to store modern art knowledge. *Visnyk Lvivskoho un-tu*, 11, 3–7.
5. Kolomiets, H. (2009). On the concept of the value of music as a substance and music as a way of human value interaction with the world. *Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho*, 1, 104–114.
6. Kolomiets, G. (2009). *The value of music: a philosophical aspect*. Moscow, Russian Federation: Knizhnyj dom "LIBROKOM".
7. Losev, A. (1991). *Philosophy. Mythology. Culture*. Moscow, Russian Federation: Politizdat.
8. Mamardashvili, M. (2011). *Consciousness and civilization*. St. Petersburg, Russian Federation: Azbuka.
9. Sylvestrov, V. (2011). *Wait for the music*. Kyiv, Ukraine: DUKh I LITERA.
10. Tarapata-Bilchenko, L. (2016). Axiological dominants of the philosophy of music. *Aktualni pytannia mystetskoj osvity ta vykhovannia: zbirnyk naukovykh prats. Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. A. S. Makarenka*, 1, 12–19.

Матеріали надійшли до редакції 23.04.2021 р.